

Kirkko myrskyn silmässä. Teologinen symposium 25.–26.2.2014 Joensuussa.
Herätysliikkeetkö kirkon äänenä? – kanavatyöskentely

TM Olli Viitaniemi
tohtorikoulutettava, Helsingin yliopiston teologinen tiedekunta

Huomioita herännäisyyden äänenmuodostuksesta

Herännäisyys eli körttiläisyys on elämisen, ajattelemisen, uskon ja hartauden harjoittamisen tapa. Sen pohjavireenä ovat inhimillisyys ja rehellisyys. Jumala on suuri ja ihminen pieni. Herännäisyys puolustaa arkaa ja ikävöivää uskoa. Armo kuuluu kaikille.

Herännäisyyden arvopohjaa voi kuvata sanoilla: toivo, rakkaus, armollisuus.

Näin herännäisyys määrittelee itsensä Herättäjä-Yhdistyksen tuoreessa strategiassa *Toivo, rakkaus, armollisuus: KÖRTTI 2020. Herännäisyyden ja Herättäjä-Yhdistyksen tulevaisuuskuva vuoteen 2020*, jonka yhdistyksen hallitus (ent. päätoimikunta) hyväksyi kokouksessaan 25.1.2014.

Huomionarvoista on, että herännäisyys ei luonnehdi itseään herätysliikkeeksi.

Itse asiassa koko sanaa *herätys* ei esiinny tiiviissä nelisivuisessa asiakirjassa. Vastaava tietoinen linjaus on kolmikantainen arvopohja, jossa *armollisuus* on korvannut perinteisen *uskon* toivon ja rakkauden rinnalla. Tulkitsen linjausta siten, että herännäisyys kyllä lupaa puolustaa – perinnäistä körttiretoriikkaa toisintaen – ”arkaa ja ikävöivää uskoa”, mutta hakee samalla etäisyyttä sellaisiin kristinuskontulkintoihin, joissa uskonsisällöistä johdetaan normatiivisia moraalikoodeja ja eettisiä arvostelmia.

Tulevaisuuskuvuassaan herännäisyys onkin vuonna 2020 ”kokonaisvaltaisesta kristinuskon tulkinnasta tunnettu kansankirkollinen liike” jonka perustehtävä on ”rohkaista ja tukea ihmisiä elämään kristittyinä”. Vaikka termiä ”kokonaisvaltainen kristinuskon tulkinta” ei tarkemmin avata, myös sen taustalla lienee oponoivaa asennetta toisiin hengellisiin suuntauksiin nähden.

Tämänkaltainen äänenmuodostaja herännäisyys siis haluaa ja pyrkii olla.

Seuraavaksi tarkastelen lyhyesti, millaisina näyttäytyvät historiallisesta perspektiivistä herännäisyyden äänijänteet ja äänet 2000-luvun Suomessa.

Millaisia ovat herännäisyyden äänijänteet?

Herännäisyyden äänijänteiden kantavuutta voi tarkastella julkisuuden eri tasoilla. Tässä liityn kolmitasoiseen erotteluun: *mediajulkisuus arkijulkisuus sisäryhmäjulkisuus*.

Mediajulkisuudessa herännäisyys on esillä järjestönä lähinnä reaktiivisesti.

Herättäjä-Yhdistyksen nuorisosihteeri Mika Nuorvan homomyönteinen kannanilmaus Älä alistu! –kampanjaa vastaan on tästä hyvä esimerkki. Herättäjä-Yhdistyksen päätoimikunta (nyk. hallitus) on sangen harvoin ilmaissut herännäisyyden virallista kantaa mihinkään asiaan. Tunnetuin tapaus lienee irtisanoutuminen piispa Olavi Kareksen johdolla nuoren Jaakko Eleniuksen kohua herättäneestä pasifistisesta aamuhartaudesta Puolustusvoimien lippujuhlapäivänä 4.6.1971. Sitten riidan liennyttyä Eleniuksesta tuli johtajakaudellaan 1980-luvulla herännäisyyden äänen selväsanaisin sanoittaja.

Herännäisyyden linjaa ovat ammattitaitoiset journalistit osanneet tulkita herättäjäjuhlilla pidetyistä puheista, ennen muuta toiminnan- ja puheenjohtajan puheista ja saarnoista sekä raamattutunnista. Jaakko Heinimäen raamattutunti Haapajärven herättäjäjuhlilla on aiheuttanut liikkeen sisällä kapinamieltä, vaikka se ei linjauksiltaan juuri poikennut samoilla juhlilla pidetystä yhdistyksen tiedotustilaisuudesta, joka käsitteli raamattuteologiaa.

Herätysliikekentässä herännäisyys on organisaatioiltaan ja instituutioiltaan poikkeuksellisen yhtenäinen liike. Wilhelmi Malmivaaran johdolla perustetut Hengellinen Kuukauslehti (1888), uudistetut Siionin virret (1893), Kustannus Oy Herättäjä (1895) ja sen vuosikokouksen ympärille syntyneet herättäjäjuhlat ja sitten Herättäjä-Yhdistys muodostavat edelleen keskeiset raamit seuraliikkeen toiminnan tukemiselle.

Arkijulkisuudessa herännäisyyden ääni kuuluu yksittäisten ihmisten kohtaamisissa ja kokemuksissa. Seurakuntapappina olen kohdannut useita, joille herännäisyyden ääni on lapsuuden muistoista kumpuava ankaran moralistisen uskontulkinnan ääni. Toisaalta myös muutamia, joille herännäisyys edustaa raikkaan armollista ja sallivaa tuulahdusta tunkkaisten ja lakihenkisten liikkeiden joukossa.

Tämä johtuu herännäisyyden sisäisestä moninaisuudesta. Ihmisyksilöiden tasolla heränneiden joukkoon kuuluu varsin eri tavoin liikkeeseen liittyneitä ja sen liepeillä tarkkailuasemissa häilyviä. Herättäjä-Yhdistyksen 100-vuotisjuhlakirjassa teologi ja toimittaja Jusa Huttunen listaa kirjoituksessaan osuvasti ”Seitsemän körttiläisyyttä”.

Liikkeen ikääntyvä aktiivikannattaja kunta on ”herännäisopiston käyneitä”. Nuorempi polvi on voinut löytää liikkeen Aholansaaren rippikoulujen tai opiskelijatoiminnan kuten kuoroharrastuksen myötä. Jonkin verran on joukossa muihin hengenliikkeisiin pettyneitä, ja valtava määrä körttisukuihin syntyneitä. Tämä liikkeen sisäinen moninaisuus ei nouse herkästi esiin mediajulkisuudessa, mutta arkijulkisuuden tasolla sen vaikutus mielikuviin körttiläisistä ja heidän äänestään kirkossa on keskeisempi.

Sisäryhmäjulkisuus merkitsee heränneiden keskenään esimerkiksi siioninvirsiseuroissa tai internetin körttifoorumilla harjoittamaa äänenkäyttöä, joka saatetaan tulkita myös kirkon ääneksi. Herännäisyyden linja lieneekin monessa kysymyksessä lähellä kirkon maltillista valtavirran linjaa.

Mitä ovat herännäisyyden äänet?

Vaikka herännäisyydellä on ollut oma merkityksensä kulttuuriseen ja yhteiskunnalliseen keskusteluun ja myös politiikkaan, herännäisyyden perinnäiset

äänet liittyvät ensisijassa hengellisyiden tulkintoihin. Valtakunnallistajulkisuutta saavutti vuoden 1990 Turun herättäjäjuhlilla heränneiden vetoisuus Viron itsenäisyyden palauttamiseksi, mutta tällaiset ulostulot ovat olleet harvinaisia.

Siinä missä herännäisyyden keskeiset instituutiot, kuten Hengellinen Kuukauslehti, uudistetut Siionin virret, herännäisopistot, Kustannus Oy Herättäjä ja Herättäjä-Yhdistys, syntyivätkin 1800–1900-lukujen taitteessa, hengellisyiden historian näkökulmasta herännäisyyden keskeisten äänenpainojen menneisyys on monisyisempi.

Herännäisyyden toistetuimpien kertomusten, kuten Ukko-Paavon elämänvaiheiden, lisäksi liikkeen hengellisyiden perusmallit syntyivät 1800-luvun alkupuolella prosessissa, jossa talonpoikaiset hengelliset herätykset saivat sanoituksensa vastaopitun lukutaidon avulla saatavilla olleesta hartauskirjallisuudesta. Heränneiden käyttökirjallisuus välitti hengellisyiden malleja, joiden voidaan sanoa palautuvan ortodoksis-pietistisiin, herrnhutilaisiin ja puritaanisiin traditioihin. Pitkälti näihin lähteisiin palautuu körttisanasto kuten alatien kristillisyyden, ikävöivä usko, armonkerjäläisyys jne.

Savon ja Pohjanmaan talonpojat muodostivat kirjojensa äärellä vuorovaikutuksessa nuoren papiston kanssa tulkintansa ortodoksis-pietistisestä armonjärjestyksestä. Sen yhdeksi perustulkinnaksi muodostui John Bunyanin hengessä ahdas portti ja kaita tie, mutta siinä missä Bunyanilla kristityn matka etenee ahtaan portin jälkeen koko ajan, heränneiden matkanteon malliksi muodostui jatkuva palaaminen ahtaalle portille, jossa armon vilausta kaipaavaa ihmistä riisutaan omavanhurskaudesta.

Tämä Paavo Ruotsalaisen hengellisen kilvoituksen malli oli pelastusvarmuuden kyseenalaistamisineen siinä määrin ankara, ettei sille lopulta löytynyt juurikaan seuraajia. Jäljelle jäi kuitenkin uskonkuvastoa, joka sanoittaa epävarmuuden sallivaa suhdetta Jumalaan ja omaan uskoon.

Heränneiden seuratuissa ja herättäjän julkaisuissa tämänkaltaiset hengellisyiden perusmallit ovat olleet ahkeran toisintamisen ja uudelleen merkityksellistämisen kohteina. Suoraviivaistaen voi jopa sanoa, että heränneiden ankaran tinkimättömän kilvoituksen sanasto on siirtynyt palvelemaan armollista ja sallivaa uskontulkintaa.

Heränneet ovat yhtäältä sitoutuneet ruotsalaisten 1700-luvun herrnhutilaisvirsiin kielikuvastoon, mutta toisaalta muokanneet näitä virsiä sisällöllisesti varsin paljon. Uudistusprosessi on parhaillaan jälleen käynnissä; se tulee viitoittamaan jälleen sitä, millaisiksi herännäisyyden äännet tällä kertaa tulkitaan.

Toisin kuin Ruotsin kirkossa, Suomessa Siionin virsiä on päätynyt verrattain paljon myös kirkon virsikirjaan. Tämä tapahtui 1930-luvun virsikirjauudistuksen yhteydessä, ja niinpä herrnhutilaisvirret ovat kaikuneet Suomen kirkossa paljolti Wilhelmi Malmivaaran uudistamassa ja osin uudelleen tulkitsemassa muodossa. Veisaavana liikkeenä herännäisyys lienee muutenkin saanut parhaiten ääntään kuuluviin. Kristillisen nuorisomusiikin saralla Jaakko Löytyn ja Jouko Mäki-Lohiluoman kaltaiset körttigospelin edustajat ovat olleet suomalaisessa ilmatilassa herännäisyyttä laajemmin myös koko kirkon ääninä.